

Bosna i Hercegovina 1941: novi pogledi,
(Zbornik radova), Institut za istoriju,
Posebna izdanja, Knj. 9, Sarajevo,
2012, 259 str.

Povodom šezdesetogodišnjice od početka Drugog svjetskog rata na našim prostorima Institut za istoriju iz Sarajeva održao je 23. i 24. juna 2011. godine naučnu konferenciju u Konjicu i Mostaru o godini koja je zauvijek promijenila tokove historije naše zemlje i uvukla Bosnu i Hercegovinu u dramatični period rata i razaranja. Konferencija je nosila naziv *Bosna i Hercegovina 1941: novi pogledi* i kao njezin produkt nastao je i ovaj zbornik koji iz jedne nove perspektive sagledava događaje u sam osvit ratnih dešavanja. Godina 1941. bila je i ranije zastupljena u radovima pojedinih historičara, ali je prikazivanje događaja koji su vezani za taj period uglavnom obilježeno pečatom vremena, kako u ideološkom, tako i u političkom smislu. Takav način predstavljanja historijskih činjenica i procesa uglavnom je favorizirao samo jednu stranu u sukobu dok je ona druga strana prikazivana isključivo u negativnom svjetlu. Ovakav odnos prema nauci bio je karakterističan za period socijalističke Jugoslavije u kojem se veličala revolucionarna borba i Komunistička partija sa potpunim odsustvom kritičkog odnosa prema njihovoj ulozi u ratu i političkom djelovanju. Za razliku od njih, sve suprotstavljene vojne i političke frakcije sa područja bivše Jugoslavije bez presedana su prikazivane kao domaći izdajnici i kvislinške slugue. Takav trend nastavljen je i nakon raspada Jugoslavije gdje su dnevno-politička i nacionalistička strujanja imala velikog upliva u historiografiji, što je uvelike otežavalo objektivni pristup činjenicama. Još jedan nedostatak ranije historiografije bio je u tome što je u opisanju događaja vezanih za Drugi svjetski

rat uglavnom bila dominantna vojna i politička historija, sa odsustvom privrednih i kulturnih, te tema vezanih za svakodnevni život.

Niz tema koje pokriva ovo razdoblje još je slabo ili nikako obrađeno, pa je potreban daljnji i sveobuhvatni istraživački rad. Upravo takvog posla latila se i Seka Brkljača u svom radu *Bosna i Hercegovina u prvim godinama Drugog svijetskog rata od 1939. do 1941. godine* gdje su u fokusu njezinih izlaganja uglavnom dominantne privredne teme. Na osnovu sagledanog većeg broja arhivske građe i analizirane literature autorica nam daje koristan uvid u predratno razdoblje i utire put daljnjem istraživanju perioda pred sam početak rata. Glavna teza njenog rada govori o tome da je Bosna i Hercegovina za Njemačku bila vrlo važno privredno područje, što se i odrazilo u njezinoj politici prema našoj zemlji. Najbitnije karakteristike ustanka, kako autorica vidi, su u njegovoj socijalnoj strukturi, običajima lokalnog stanovništva i geografskim osobnostima ovog podneblja. Jedno od važnih pitanja u našoj nauci je i odnos vjerskih zajednica prema novonastalom stanju. Upravo jednom takvom temom bavi se i Denis Bećirović, koji propituje odnos Islamske vjerske zajednice sa novouspostavljenom Nezavisnom državom Hrvatskom koja je u svojim granicama obuhvatala i Bosnu i Hercegovinu. Iz podataka se vidi da su Islamska zajednica i njezin poglavar Fehim ef. Spaho sve više iskazivali nezadovoljstvo prema novom režimu u čiju je ideologiju bila ugrađena netrpeljivost prema drugim nacijama i rasistička ideologija. Autor raspravlja i o problemima oko donošenja novog ustava Islamske vjerske zajednice, gdje je težište stavljeno na upravljanje vakufskom imovinom i novim zakonima koji nisu usvojeni zbog teške političke krize i nesloge unutar muslimanskog korpusa.

U svom članku *O djelovanju povjerenstva za ispitivanje i uspostavljanje javnog mira i poretka u velikim župama Krhava i Psat, Sana i Luka, te Pliva i Rama tijekom 1941. godine* Nikica Barić ima kritički odnos prema ranijoj jugoslavenskoj historiografiji koja je obrađivala ovo pitanje, te joj zamjera da je krivo i površno interpretirala ulogu ove institucije. Na osnovu analize izvornih podataka autor mijenja dosadašnju sliku i daje novi uvid u rad i djelovanje Povjerenstva. Školstvo je jedan od najvažnijih segmenata razvoja društva, tako da je njegovo organiziranje bilo važno i u ratnim uslovima. O školstvu u NDH nije puno pisano u skorije vrijeme, više iz političkih nego iz naučnih razloga. Da bi se i ta tema objelodanila pobrinula se Sanja Gladanac u radu *Uspostava državnog školstva na području velike župe Vrhbosne*. Autorica iznosi podatke o sistemu organizacije školske uprave, teškoćama materijalne prirode kao što su nedostatak novčanih sredstava, adekvatnih prostorija, te problemima oko nedostatka stručnog kadra. Sva nastava organizirana je u skladu sa državnim ideologijom, a bila je i prisutna diskriminacija prema djeci srpske i jevrejske nacionalnosti. Stjepan Matković u svom članku *Korespondencija Mile Budaka i njegove spone s Bosnom i Hercegovinom* daje prikaz percepcije ovog visokopozicioniranog hrvatskog političara prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima. Mile Budak bio je jedan od najvažnijih ideologa u strukturi vlasti NDH i njegove percepcije jasno prikazuju kakva je bila realna slika naše zemlje u planovima hrvatskog državnog vrha. Jedno od važnih pitanja socijalne problematike u Drugom svjetskom ratu bilo je i pitanje uloge zdravstva i zdravstvenih institucija i radnika i njihov odnos prema zaraćenim stranama. Tome se u svom članku *Zdravstvene prilike*

u Hercegovini tokom Drugog svjetskog rata sa posebnim osvrtom na konjičko područje posvetio Sulejman Mulić gdje je akcenat stavio, kako i naslov govori, na Hercegovinu i Konjic. Već na samom početku rata bile su uočljive teškoće kada je u pitanju zdravstvena zaštita, što se odrazilo kroz čitav ratni period. Novouspostavljena vlast NDH suočavala se najviše sa problemima materijalne prirode kao što su nedostatak smještaja za bolesnike, nestašica lijekova i zavoja koji su bili od nasušne važnosti. Pored toga postojali su i problemi oko stručnog osoblja kojeg je također bilo u vrlo malom broju, tako da je djelovanje pojedinih liječnika pokrivalo veći dio teritorije. Stanje je bilo teško i u partizanskim jedinicama, koje su se suočavale sa istim problemima. Zbog nepostojanja adekvatne zdravstvene zaštite bile su raširene različite endemične bolesti, a treba također reći da su pojedini zdravstveni radnici kao pripadnici NOP-a učestvovali u odbrani ove zemlje protiv fašističkog okupatora.

Različita stajališta u našoj historiografiji uvijek su predstavljala kamen spoticanja kada je u pitanju jedinstven stav oko događaja vezanih za Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini. Na te probleme i na stajališta predratne i poslijeratne historiografije osvrnuo se Azem Kožar, sa Filozofskog fakulteta u Tuzli, u svom radu *Osvrt na historiografsku literaturu o Bosni i Hercegovini 1941. godine nastalu od 1990. do 2010. godine*. Autor prvo iznosi stajališta predratne historiografije gdje je bila dominantna ideološka nota koja je veličala KPJ i narodnooslobodilački pokret kao nepogrešiv i konzistentan. Pisani radovi uglavnom su se temeljili na partizanskim izvorima bez posebnog kritičkog osvrta prema njima, dok je građa suprotne provenijencije bila uglavnom slabo ili nikako istražena. Nakon raspada socijalizma i disolucije

Jugoslavije domaća historiografija potpala je pod uticaj dnevno-političkih dešavanja i nacionalizma koji je doživio svoj vrhunac u to vrijeme. Dolazi do revizije prošlosti gdje se najviše glorifikuje vlastita nacija nauštrb one druge, a narodnooslobodilački pokret i partizani, o kojima se u prethodnom razdoblju pisalo u pozitivnom svjetlu, postali su glavni krivci za sadašnje stanje, te je njihov pokret prikazivan kao antiliberalni i zločinački. U radu je naznačeno da je u daljnjem razvoju naše historiografije po ovom pitanju potreban objektivni pristup historijskim izvorima i činjenicama, te sveobuhvatniji pogled na ovo razdoblje. Posebno se ističe pojava regionalne historije koja može osvijetliti mnoga pitanja koja nisu do sad obrađivana u punoj mjeri. Na osnovu istražene memoarske građe iz arhiva u Tuzli Salkan Užičanin potvrđuje važnost ove vrste historijskih izvora za izučavanje perioda Drugog svjetskog rata na ovim prostorima. Memoarska literatura može poslužiti kao dopuna historijskim izvorima odnosno kao prvorazredno svjedočanstvo u nedostatku relevantne građe. Međutim, kako autor navodi, vrijednost ove vrste sadržaja ovisi od historijske uloge onoga koji je piše i njegovog učešća u događajima, te vremena kada je literatura nastala. Pored nedostatka objektivnosti, ovakvoj građi nedostaju i podaci o ličnostima koje nisu bile vezane za NOP i revolucionarne aktivnosti. U članku *Zbivanja u Bosni i Hercegovini 1941. godine prema hronici Mustafa Mulalića* Adnan Jahić bavi se odnosom Mustafa Mulalića prema aktuelnoj politici koja je zadesila Bosnu i Hercegovinu u to vrijeme i njegovom odlukom da pristupi štabu Draže Mihailovića. Mustafa Mulalić bio je predratni političar iz reda bošnjačkog naroda koji zastupao integralno jugoslavenstvo i srpsku nacionalnu ideju. Na osnovu ana-

lize njegovih memoara autor mijenja neka ranija uvriježena mišljenja o pristupu ovog bošnjačkog političara u redove četničkog pokreta. Memoari Svetozara Vukmanovića Tempa i njegovo obrušavanje na bosansko-hercegovačko političko rukovodstvo u beogradskom glasilu *Politika* početkom 1971. godine bio je povod za članak Husnije Kamberovića *Bura oko 1941.-Na marginama jedne politike* gdje je autorova teza da je feljton u beogradskim novinama obilježje jednog vremena u kojem se nastojalo deskreditirati partijsko rukovodstvo jedne Republike i pokazati kako je ustanak u našoj zemlji, za razliku od Srbije bio neorganizovan, a Pokrajinski komitet sklon saradnji sa četnicima. U duhu ondašnje politike i međurepubličkih sukoba proizašao je i Tempov članak kao napad na ondašnju državnost i ravnopravnost Bosne i Hercegovine u okviru jugoslavenske zajednice. Nakon smrti Josipa Broza Tita i pojave političke krize na ovim prostorima počelo je traganje za nacionalnom emancipacijom i vlastitim identitetom kroz etničku i ideološku homogenizaciju i propitivanjem prava prednosti nad određenom teritorijom. U skladu sa takvim političkim kursom i književnost kao poseban pravac u umjetnosti odigrala je ključnu ulogu u raspršivanju međunacionalne netrpeljivosti i građenju megalomanskog mita o vlastitom nacionalnom identitetu kao onome koji je oličenje hrabrosti, poštenja i morala i o onome drugom kao zlom i nehumanom. Upravo takvim jednim književnim djelom i filmom kao njegovim produktom bavi se i Dženita Sarač-Rujanac u svom radu *Međa između nas i njih 1941. godine. Imaginarna granica u filmu Nož (1999.)* prema romanu Vuka Draškovića koji se pojavio u turbulentnom vremenu osamdesetih godina 20. stoljeća, a koji ima za cilj prestrukturiranje

historijskih činjenica i građenje teze o nepremostivoj granici između različitih etničkih grupa. Roman je izraz ondašnjeg vremena i predstavlja osnovu razvoja ideje velikosrpskog nacionalizma i mitologiziranja historijske nauke. Sabina Ferhatbegović u radu *Ustanak, narodnooslobodilačka borba, bratoubilački rat: 1941. godina u filmovima "Major Bauk" i "Gluvi barut"* analizira kako se gradila slika o Drugom svjetskom ratu kroz filmsku umjetnost. Filmovi mogu poslužiti u konstrukciji nacionalnog identiteta i građenju kolektivne svijesti što se i nastoji objasniti kroz njihov narativ. U članku se uspoređuju dva filma iz dva različita vremena. Jedan ima za cilj konstrukciju ideje o revolucionarnoj borbi kao svetoj misiji što ima implikativnu težnju u pedagoške svrhe. Cilj drugog je dekonstrukcija te ideje i spuštanje rata na nivo sveopšteg ludila kao produkta surovosti zaraćenih strana. Da je građenje kolektivne memorije bio imperativ ondašnje komunističke vlasti dokazuje i podizanje velikog broja spomenika narodnooslobodilačke borbe i obilježavanje važnih datuma. Amra Čusto u svom radu upravo naglašava važnost gradnje spomenika u preodgoju različitih naraštaja u socijalističkoj Jugoslaviji gdje je trebalo revolucionarnu borbu pokazati kao pravednu i usmjeravati kolektivnu svijest u pravcu izgrađivanja jedinstvenog klasnog identiteta. U konglomeratu historijskih izvora iz Drugog svjetskog rata značajno mjesto zauzima i fotografija čija se zbirka nalazi u Historijskom muzeju Bosne i Hercegovine. Upravo na osnovu fotografija Alma Leka daje podatke o počecima ustanaka na našim prostorima u svom radu *Godina 1941. na fotografijama zbirke fotografija Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine*. Na njima su zabilježeni mnogi značajni događaji, među kojima bi se sigurno mogao izdvojiti

i početak ustaničkog otpora u Hercegovini tokom juna mjeseca 1941. godine.

Drugi svjetski rat i teme vezane za njega predstavljaju jedan od najvažnijih segmenata izučavanja historijske nauke modernog doba. Zbog toga je i ovaj zbornik predstavlja značajan putokaz u daljnjem istraživanju i rasvjetljavanju događaja vezanih za početak ratnih dejstava na našem području. Još niz pitanja iz ove oblasti čeka na svoj odgovor, kao što su, nacionalni odnosi tokom rata u Bosni i Hercegovini, pitanje muslimanske građanske politike i muslimanske milicije, te još niz tema iz privredne i socijalne historije. Pojedina riješenja koje su autori ponudili u ovom zborniku mogu u svakom slučaju biti od iznimnog značaja svakom onome ko se dalje bude namjeravao baviti ovim pitanjem.

LORENS KUGIĆ

Davor Kovačić, *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009, 328 str.

Kada se ima u vidu da su važan segment legitimizacije komunističke vlasti u poslijeratnoj Jugoslaviji bili rezultati Narodnooslobodilačkog pokreta onda nije iznenađujuće što je Komunistička partija Jugoslavije nastojala stvoriti sopstveno viđenje nedavne prošlosti i svoga mjesta u njoj. Bitnu ulogu u tome imala je domaća historiografija koja se orijentisala na proučavanje historije NOP-a ostavljajući pri tome, teme vezane za kolaboracionističke snage, na periferiji interesovanja. Prilikom njihovog usputnog proučavanja, težište je stavljano na neprijateljevu politiku terora te njegove ciljeve i interese.